

УДК 331.1

Дороніна О.А., д.е.н., професор кафедри «Управління персоналом та економіка праці»
Донецького національного університету (м.Вінниця)

**ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ**

Статтю присвячено вивченню проблем та перспектив розвитку професійної освіти в Україні в системі державної кадрової політики. Зазначено, що системна зміна ролі освіти в житті суспільства характеризується глобалізацією освітнього простору, зростанням попиту на вищу освіту, появою суспільства знань та значною зміною ролі та функцій університетів у суспільстві.

Встановлено, що формування кадрового потенціалу в Україні відбувається переважно у вищих навчальних закладах. Для вітчизняної системи професійної освіти характерним є переважання кількості ПТНЗ над ВНЗ на фоні загальної тенденції зменшення їх кількості останніми роками. При цьому, кількість випускників ВНЗ більше, ніж у двічі перевищує кількість кваліфікованих робітників, випущених ПТНЗ.

Визначено основні проблеми розвитку професійної освіти в Україні та напрями її реформування серед яких особлива роль відводиться практичній спрямованості вищої освіти та її орієнтації на перспективні потреби ринку праці, розробці реально діючого механізму тристоронньої взаємодії держави, роботодавців та навчальних закладів щодо підготовки інноваційноорієнтованого працівника, удосконаленню управління системою професійної освіти в Україні.

Ключові слова: професійна освіта, ринок праці, державна кадрова політика

Табл. 2, Літ. 8

Доронина О.А.

**ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ И
ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ В СИСТЕМЕ КАДРОВОЙ ПОЛИТИКИ
ГОСУДАРСТВА**

Статья посвящена изучению проблем и перспектив развития профессионального образования в Украине в системе государственной кадровой политики. Отмечено, что системная смена роли образования в жизни общества характеризуется глобализацией образовательного пространства, ростом спроса на высшее образование, появлением общества знаний и значительной сменой роли и функций университетов в обществе.

Установлено, что формирование кадрового потенциала в Украине происходит преимущественно в высших учебных заведениях. Для отечественной системы профессионального образования характерным является преобладание количества профессионально-технических учебных заведений над высшими учебными заведениями на фоне общей тенденции уменьшения их количеству в последние годы. При этом, количество выпускников ВУЗ более, чем в два раза превышает количество квалифицированных рабочих, выпущенных профессионально-техническими заведениями.

Определены основные проблемы развития профессионального образования в Украине и направления его реформирования среди которых особенная роль отводится практической направленности высшего образования и его ориентации на перспективные потребности рынка труда, разработке реально действующего механизма трехстороннего взаимодействия государства, работодателей и учебных заведений относительно подготовки инновационно ориентированного работника, совершенствованию управления системой профессионального образования в Украине.

Ключевые слова: профессиональное образование, рынок труда, государственная кадровая политика

Doronina O.

THE PROFESSIONAL EDUCATION IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT IN SYSTEM OF STATE PERSONAL POLICY

The article is sanctified to the study of problems and prospects of development of professional education in Ukraine in the system of state personal policy. It is marked that the system changing of education role in life of society is characterized by globalization of educational space, height of demand on higher education, appearance of society of knowledge and considerable changing of role and functions of universities in society.

It is set that forming of skilled potential in Ukraine takes place mainly in higher educational establishments. For the home system of professional education characteristic is predominance of amount of vocational educational establishments above higher educational establishments on a background the general tendency of reduction to their amount the last years. Thus, amount of graduating students of higher educational establishments learning more, than in two times exceeds the amount of the skilled workers produced by vocational establishments.

The basic problems of professional education development in Ukraine and direction of its reformation are certain among that the special role is taken to the practical orientation of higher education and its orientation on the perspective necessities of labour market, to development of mechanism of trilateral co-operation of the state, employers and educational establishments in relation to preparation of the innovative oriented worker, to perfection of management by the system of professional education in Ukraine.

Keywords: professional education, labour market, state personal policy

Постановка проблеми. Освіта є найважливішим напрямом державної політики України, оскільки саме на неї покладено завдання з формування та розвитку людського потенціалу країни, примноження інтелектуального ресурсу нації, створення умов для духовного самоствердження особистості. Провідна роль освітньої складової у системі кадрової політики держави визначається тим, що вона є ключовим чинником суспільного прогресу, засобом формування знань і вмінь, котрі мають попит на світовому ринку праці.

Однією з важливих складових державної кадрової політики є система вищої освіти, за допомогою якої формується необхідний для забезпечення сталого зростання та інноваційного розвитку трудовий потенціал країни, її регіонів. Роль освітньої системи в Україні зростає відповідно до проголошеної мети державної кадрової політики до 2020 р., суть її полягає у забезпеченні всіх сфер життєдіяльності держави кваліфікованими кадрами, необхідними для реалізації національних інтересів у контексті розвитку України як демократичної, соціальної держави з розвинутою ринковою економікою.

Проте зазначимо, що в Україні освіта, яка для сучасного суспільства становить загальносоціальну цінність, вже не має колишнього інструментального значення. Втрачаються її позиції за якістю, стимулами здобуття та фахова різноманітність. При цьому, світова тенденція початку нового тисячоліття визнає розвиток людського потенціалу основним ресурсом сталого економічного зростання і конкурентоспроможності у довгостроковій перспективі [2, с. 5].

Аналіз останніх досліджень. Проблематика реформування освіти у сучасних умовах достатньо висвітлена у роботах провідних вітчизняних науковців Безтелесної Л.І., Колода А.М., Савченка В.А., Шаульської Л.В. та інших. Однак, вважаємо за доцільне продовження аналогічних досліджень у контексті інтегрованості системи освіти у систему державної кадрової політики та її орієнтації на потреби економіки та суспільства.

Метою статті є вивчення проблем та перспектив розвитку професійної освіти в Україні в системі державної кадрової політики.

Виклад основного матеріалу. У контексті формування та розвитку людських ресурсів держави виняткова роль у структурі державної кадрової політики належить системі професійної освіти, що здатна забезпечити економіку кваліфікованими кадрами. На цьому зроблено акцент і в затвердженій в Україні Стратегії державної кадрової політики. Особлива роль системі освіти як інституту, що сприяє поширенню знань та їх продукуванню, приділяється в умовах розвитку економіки знань і формування відповідного суспільного устрою. Суспільство знань вимагає зростаючої диференціації функцій у межах систем вищої освіти та наявності ВНЗ з центрами та мережами передового науково-дослідного досвіду, а також інновацій у сфері викладання і навчання нових підходів на користь суспільству [4].

Розвиток економіки знань провокує стрімке старіння професійних знань та вмій, що викликає потребу у безперервному у підвищенні кваліфікації працівників та їх орієнтацію на участь у інноваційному процесі. Отже, сучасна освітня система має орієнтуватися на формування кадрового забезпечення інноваційного розвитку в країні.

У ХХІ ст. відбувається системна зміна ролі освіти і науки в житті суспільства, що характеризується наступним [8]:

глобалізацією освітнього та наукового простору, розмиванням національних меж у сфері освіти;

експонентним зростанням попиту на вищу освіту (феномен «масифікації»);

появою суспільства знань внаслідок його «цифровізації» та «наукоємкості»;

значною зміною ролі та функцій університетів у суспільстві.

В основу цілей освіти у багатьох країнах (у тому числі в Європейському союзі) покладено чотири базових принципи, викладених у документах Міжнародної комісії з освіти для ХХІ ст. [7]:

1) Навчитися пізнавати, здобувати знання, уміння вчитися. Зростання світової наукової інформації, що подвоювалася кожні 10–15 років, її швидке часткове старіння, суспільний розвиток, який відкриває нові можливості економічної, політичної, соціальної діяльності, вимагають поєднання широких загальнокультурних знань із глибоким пізнанням наук, що безперервно розвиваються, засвоєнням способів самостійного здобування знань.

2) Навчитися робити та працювати, здобувати не тільки професійну кваліфікацію, але й компетентність, що є основою конкурентоздатності випускника освітніх установ.

3) Навчитися жити разом, співіснувати, виховувати здатність до розуміння інших людей, народів; розвивати знання про їх історію, традиції, способи мислення, поважати їх цінності. Люди мають навчитися спільно проектувати особисті та колективні дії для розумного та мирного вирішення виникаючих конфліктів. Таким чином, визначається тенденція зростання ролі освіти у формуванні цивільних якостей особистості, одне з яких – свідомість необхідності встановлення лояльних відносин між соціальними групами, народами, державами.

4) Навчитися жити для того, щоб сприяти розвитку власної особистості та бути спроможним діяти, виявляючи незалежність, самостійність суджень та особисту відповідальність. Йдеться про тенденцію підвищення ролі освіти в розкритті творчого потенціалу особистості, в оволодінні нею способами самостійної життєтворчості, формування життєвих позицій та перспектив.

Перераховані принципи характеризують і тенденції розвитку освіти. Вони враховують світовий досвід, спираються на аналіз дійсності, відповідають сучасним і перспективним запитам суспільства, що змінюється, сучасним і майбутнім потребам, інтересам людини та держави.

Серед інших глобальних тенденцій у вищій освіті варто звернути увагу на [4]: міжнародну мобільність студентів, що включає в два потоки:

1) студентів з Азії, які вступають до основних академічних систем Північної Америки, Західної Європи та Австралії;

2) мобільність усередині Європейського Союзу в межах різних програм підтримки мобільності студентів. Більше 2,5 млн студентів навчаються за межами своїх країн. Аналіз показує, що до 2020 р. їх кількість зросте до 7 млн;

зміну характеру викладання, навчання та освітніх програм: завдання більшості ВНЗ – менше навчати базовим дисциплінам і пропонувати більше професійних програм ширшому колу студентів (у зв'язку з цією тенденцією експерти ЮНЕСКО констатують, що «питання, котрі стосуються навчальних програм і цілей вищої освіти, особливо актуальні в регіонах, що розвиваються, де ринкова економіка, що формується, вимагає не тільки фахівців, підготовлених для науково-технічних професій, але й сильних лідерів, які мають широкі знання, творчий потенціал, легко адаптуються та здатні надати всебічну етичну оцінку соціальному розвитку»);

зростання значення забезпечення якості («вибухове зростання як традиційних, так і нових постачальників освіти ставить нові питання відносно стандартів якості»), підзвітності («у багатьох випадках регулююча функція багатьох державних і напівдержавних установ перетворюється у функцію атестації; все більше акцентується на «результати» вищої освіти) і кваліфікаційних структур;

зміну фінансування вищої освіти та посилення дебатів на тему «суспільне благо – особисте благо» («збільшення кількості студентів стало серйозною проблемою для систем, у яких вища освіта традиційно безкоштовна або значною мірою субсидіюється; з фінансової точки зору, така модель більше нежиттєздатна, через що системи змушені докорінно реструктурувати «соціальний контракт» між вищою освітою та суспільством в цілому);

формування дослідницького середовища («дослідницькі університети перебувають на вершині академічної системи та безпосередньо беруть участь у глобальній мережі знань; вони вимагають великих витрат на створення та зміст; ці зміни призвели до подальшої диференціації ВНЗ - дослідницькі, винятково навчальні або учбово-дослідницькі;

поширення інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ). Існує думка, «що інформаційні технології призведуть до зникнення традиційного університету. Відзначається глибокий розрив між їх використанням і застосуванням як важеля для вдосконалення якості». Застосування ІКТ у викладанні та навчанні має величезний потенціал для розширення доступності, досягнення якості й успіху. Щоб забезпечити результативність упровадження ІКТ, вищі навчальні заклади та уряди мають об'єднати свої зусилля, виробити політику та зміцнити інфраструктуру.

На державному рівні система професійної освіти в Україні представлена мережею професійно-технічних та вищих навчальних закладів. Кількісні параметри діяльності цієї системи надано у табл. 1, яка показує, що формування кадрового потенціалу в Україні відбувається переважно у вищих навчальних закладах.

Таблиця 1

**Динаміка показників діяльності системи професійної освіти в Україні
у 2000–2015 рр.**

Роки	Професійно-технічні навчальні заклади			Вищі навчальні заклади I-IV рівнів акредитації		
	Кількість закладів	Кількість учнів, тис.	Підготовлено (випущено) кваліфікованих робітників, тис.	Кількість ВНЗ, од	Кількість студентів у ВНЗ закладах, тис.	Випущено фахівців, тис.
2000	970	524,6	266,8	979	1930,9	422,2
2001	965	512,3	278,8	983	2109,3	460,3
2002	962	501,9	282,4	997	2269,8	512,2
2003	953	493,1	275,6	1009	2436,7	579,4
2004	1011	507,3	283,4	966	2575,2	464,4
2005	1023	496,6	286,6	951	2709,1	515,1
2006	1021	473,8	289,3	920	2786,6	551,5
2007	1022	454,4	285,1	904	2813,8	602,7
2008	1018	443,6	269,6	881	2763,8	623,3
2009	975	424,3	239,4	861	2599,4	642,1
2010	976	433,5	247,4	854	2491,3	654,7
2011	976	409,4	240,1	846	2311,6	626,5
2012	972	423,3	202,1	823	2170,1	612,9
2013	968	391,2	227,3	803	2052,7	576,3
2014	814	315,6	182,0	664	1689,3	484,5
2015	798	304,1	165,0	659	1605,3	447,4

Представлені дані свідчать, що кількість ПТНЗ, на фоні її зменшення останніми роками, перевищує кількість ВНЗ I-IV рівнів акредитації, що також має тенденцію до зменшення. У 2015 р. в Україні функціонували 798 ПТНЗ, що на 139 закладів більше, ніж ВНЗ I-IV рівнів акредитації. При цьому, кількість випускників ВНЗ більше, ніж у двічі перевищує кількість кваліфікованих робітників, випущених ПТНЗ. Так, у 2015 р. ВНЗ було випущено 447,4 тис. фахівців, у той час як ПТНЗ підготували 165 тис. робітників (табл.1).

Дослідники зазначають, що одним із чинників, що визначає скорочення кількості ВНЗ, особливо приватних, в Україні останніми роками є застосування чинників гальмування (більш жорсткої процедури державної акредитації та ліцензування навчальних закладів, їх окремих освітніх програм), а також адміністративних заходів стримування (інспекційні перевірки стану організації, кадрового та матеріально-технічного забезпечення навчального процесу). Характерною ознакою моделі, за якою відбувалася розбудова системи вищої освіти в Україні, було тяжіння до створення базовими навчальними закладами своїх відокремлених структурних

підрозділів. Осередки, яким делеговано широкі повноваження стосовно надання освітніх послуг (інститути, філії, навчально-консультаційні центри, підготовчі курси), працюють у всіх регіонах країни, їх концентрація на різних сегментах, відрізняється [5, с.126].

Зазначимо, що у сучасних умовах суттєвий вплив на розвиток системи вищої освіти спричиняє запровадження компетентісного підходу, а також процеси автономізації і комерціалізації вищих навчальних закладів.

Компетентісний підхід у сфері освіти активно почав використовуватися у країнах Європи та США на початку 80-х років. Він спрямований на набуття особистістю певного об'єму знань і досвіду, що дозволяють їй робити певні висновки, переконливо висловлювати власні думки, діяти адекватно у різних ситуаціях. Цей підхід зумовлює зміни до формування змісту підготовки, визначення переліку навчальних дисциплін і скорочення їх кількості у навчальних планах, визначення компетентностей з кожного предмета і формування його змісту та добір необхідної для навчального процесу інформації [6, с. 335].

Запровадження компетентісного підходу може розглядатися як передумова підвищення якості освіти в Україні, а відповідно, й забезпечення ефективності державної кадрової політики за рахунок формування в системі освіти фахівців, які не лише мають професійні знання, а й вміють їх використовувати у практичній діяльності, здатні адаптуватися до умов ринку праці, розробляти та впроваджувати інновації, оперативно приймати рішення, навчатись протягом життя.

Науковці зазначають, що у сучасних умовах освітні заклади можуть розглядатися як економічні інститути, котрі приймають участь у ринковому кругообігу, є суб'єктами економічної діяльності, що базується на принципах раціонального використання ресурсів, а також взаємодіє з іншими економічними інститутами – інститутом грошей, держави, власності, підприємництва, фінансовими інститутами. У результаті інститут освіти перестає відігравати роль центру передачі й формування соціокультурних цінностей, а стає виробником дорогого продукту як сукупності освітнього товару й освітніх послуг, володіння яким підвищує конкурентні переваги його власника на ринку праці [1, с. 11].

У той же час проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що не зважаючи на певні новації у професійній освіті, ситуація у цій сфері в Україні не може бути визнана повною мірою задовільною, що провокує у подальшому виникнення низки соціально-економічних проблем, однією з яких є молодіжне безробіття. Високий рівень безробіття молоді в Україні зумовлений тим, що значна частина молодих людей не мають належних професійних навичок і досвіду роботи, крім того, за даними Державної служби статистики України, поглиблюється невідповідність попиту та пропозиції на ринку праці (табл.2).

Наявність проблемних аспектів у сфері освіти в Україні підтверджується також світовими та національними рейтингами. Так, на основі методології Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), починаючи з 2008 р., Фондом «Ефективне управління» готується звіт про конкурентоспроможність регіонів України, де поряд з іншими чинниками конкурентоспроможності оцінюється й система вищої освіти. У звіті за 2013р. зазначено, що одним із факторів, який набуває все більшого значення в стимулюванні конкурентоспроможності країн, стає освіта. Все більше зростає впевненість в тому, що система освіти у багатьох країнах могла б краще відповідати потребам ринку праці, допомагати економіці уникнути нестачі кваліфікованої робочої сили, забезпечувати бізнес кваліфікованими кадрами, а також розвивати інноваційний потенціал та підприємництво. Тому слід очікувати, що впродовж наступних років багатьом країнам потрібно буде провести системний перегляд системи освіти на національному рівні на всіх етапах процесу [3, с. 12].

Таблиця 2

**Показники розбалансованості попиту та пропозиції на ринку праці
України у 2015 р.**

	Потреба у працівниках		Кількість зареєстрованих безробітних за професійними групами		Навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) за професійними групами
	тис. осіб	у % до 2014р.	тис. осіб	у % до 2014р.	
Усього	25,9	73,4	490,8	95,8	189
у тому числі					
законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	1,9	71,0	67,1	113,9	352
професіонали	3,8	73,3	43,0	88,5	113
фахівці	2,8	71,1	49,3	97,3	173
технічні службовці	1,2	81,5	30,2	103,3	256
працівники сфери торгівлі та послуг	4,2	83,1	73,8	99,9	176
кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	0,3	90,4	24,3	99,7	740
кваліфіковані робітники з інструментом	5,2	81,1	48,9	83,0	94
робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	3,8	71,6	82,4	87,4	219
найпростіші професії	2,7	55,1	71,8	97,9	262

Таким чином, є очевидним, що реформування вищої освіти є одним з пріоритетних завдань державної кадрової політики. В умовах інтернаціоналізації та глобалізації світової економічної та соціально-трудової сфер, Україна не повинна залишатися осторонь освітніх реформ, проведених за кордоном.

Вітчизняний та зарубіжний досвід доводить, що реформування економічного механізму в державі практично завжди супроводжується з реформою освіти. При цьому реформи доцільно проводити у напрямі подолання проблемних чинників у сфері вищої освіти, найбільш суттєві з яких полягають для України у такому: якість освіти не відповідає запитам роботодавців, кількість та спеціалізація випускників не відповідають потребам економіки, система освіти не в повній мірі формує у випускників важливі для конкурентоспроможності навички, а кошти, що виділяють на освіту, витрачаються неефективно, навчальним закладам не вистачає фінансової та академічної автономії, існують недоліки у плануванні професійно-технічної та вищої

освіти, компанії майже не інвестують у підвищення кваліфікації персоналу тощо.

З метою реформування системи освіти, покращання її якості та забезпечення відповідності викликам часу в Україні робляться певні кроки. Зокрема, важливе значення для ефективної реалізації державної кадрової політики в Україні та розвитку системи професійної освіти має прийнятий у 2012 р. Закон «Про професійний розвиток», що визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування системи професійного розвитку працівників. Зважаючи на його важливість, зазначимо й на його проблемні моменти - він прямо не передбачає виділення державних коштів для професійного розвитку працівників та чітко не визначає розмір коштів, які має роботодавець спрямовувати на професійний розвиток. На нашу думку, це може розглядатися у якості стримуючого чинника, оскільки більшість роботодавців та працівників є обмеженими у наявних коштах, що можуть бути спрямовані на професійний розвиток, а деякі роботодавці, які мають достатньо коштів не в повній мірі усвідомлюють доцільність їх інвестування у розвиток персоналу.

З урахуванням стану системи вищої освіти в Україні та відповідно до визначених характеристик сучасної освітньої системи, очевидно, що чинна система вищої освіти потребує трансформації, котра за рахунок підвищення якості освіти забезпечить формування сучасного фахівця, здатного сформувати кадрове ядро інноваційних перетворень на всіх рівнях кадрової політики.

Зазначимо, що в умовах економіки знань в структурі державної кадрової політики, яка базується на засадах гідної праці, кінцевою метою реформування освітньої системи має стати не лише підготовка висококваліфікованих інноваційноорієнтованих, необхідних ринку праці фахівців, але й виховання високоморальних працівників, які прагнуть до створення миру, захисту прав людини та цінностей демократії, відстоювання своїх інтересів цивілізованими методами.

Ефективним може бути й використання маркетингових технологій в управлінні освітою, що дозволить, зокрема, обґрунтовано обирати стратегію поведінки навчальних закладів на ринку освітніх послуг, що включає виважені товарну, цінову та комунікаційну політики навчального закладу.

Одним із пріоритетних шляхів розвитку професійної освіти в Україні має стати стимулювання партнерства між бізнесом та ВНЗ, а також удосконалення його механізму. Активну роль при цьому має відігравати держава, що є основним суб'єктом державної кадрової політики. Експерти зазначають, що держава має визначати стратегічні, пріоритетні напрями розвитку системи освіти, а компанії – впливати на вдосконалення програм навчання залежно від розвитку потреб ринку. Держава має спростити процедуру внесення змін до начальних програм і гарантувати відпрацювання випускників ВНЗ у компаніях, які фінансували їх навчання.

Висновки. Повноцінне виконання функції професійної освіти щодо кадрового забезпечення інноваційного розвитку економіки країни вбачається можливим за умови послідовного та виваженого її реформування, координаторами якого мають бути всі суб'єкти багаторівневої кадрової політики з провідною роллю держави. На нашу думку, пріоритетними напрямками реформування мають стати надання практичної спрямованості вищій освіті та її орієнтація на перспективні потреби ринку праці, розробка реально діючого механізму тристоронньої взаємодії держави, роботодавців та навчальних закладів щодо підготовки інноваційноорієнтованого працівника, що відповідає вимогам часу, удосконалення управління системою професійної освіти в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астахова К.В. Розвиток інститутів освітньої сфери у трансформаційній економіці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец.: 08.00.01 / К.В. Астахова. – Х., 2007. – 24 с.
2. Державна кадрова політика в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку: наук. доп. / за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурміна (кер. проекту). – К. : НАДУ, 2012. – 72 с.
3. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2013. – Фонд «Ефективне управління», 2013. – 234 с.
4. Основные тенденции развития высшего образования: глобальные и болонские измерения / под научной редакцией В.И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2010. – 352 с.
5. Парсяк К. Маркетингові дослідження ринку освітніх послуг у контексті управління їхньою якістю / К. Парсяк // Вісник економічної науки України. – 2012. – № 2. – С. 125–129.
6. Попова Ю. М. Впровадження компетентісного підходу у систему вищої освіти / Ю. М. Попова, Т. М. Коваленко // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія «Економіка». – 2012. – Вип. 227. – С. 331–338.
7. Сіверська Л.Б. Реалізація концепції гідної праці в Україні через дотримання міжнародних стандартів праці / Л.Б. Сіверська // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2009. – № 3 (6). – С. 182–185.
8. Тенденции в современном образовании в мире [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.csu.ru>.